

רב לוי יצחק קופר רב קהילת הצור והצהר, צור הדסה.
הרב מלמד תלמוד, פילוסופיה של ההלכה, תנ"ך וחסידות
במכון פרדס בירושלים.

ספירת העומר בבין השמשות הרב לוי יצחק קופר

הקדמה

היישוב צור הדסה, השוכן בהרי ירושלים, נוסד בשנת 1960. בעשור האחרון, זכה היישוב לשגשוג ולהרחבה משמעותית. כיום אוכלוסיית היישוב מונה כאלף משפחות. מרבית תושבי היישוב אינם שומרים על אורח חיים דתי, אך לרבים מהם הערכה וכבוד למסורת היהודית. רבים מהתושבים נוטלים חלק בחיים הדתיים ביישוב בצורה זו או אחרת. בשנים האחרונות אנו עדים לתנופה דתית והתפתחות המוסדות הדתיים, כגון: פתיחת גן דתי, שיעורי תורה לרבים, בניית בתי כנסת וכו'.

לקראת ראש השנה תשס"ה החליטה קבוצת אנשים, נשים ונוער על יסוד "קהילת הצור והצהר". מאז הקמתה, נדרשה הקהילה לתת מענה לשאלות רבות של סדרי הקהילה, נוהלי בית הכנסת, ארגון התפילה והיחסים בין באי הבית הכנסת לבין כלל אוכלוסיית היישוב. כידוע, קיימות דרכים מגוונות לפתרון שאלות אלו, העולות כדבר שבשגרה בכל קהילה, ובמיוחד בעת ייסוד קהילה חדשה. הדוגמא להלן משקפת דגם לפתרון אשר יושם בקהילת הצור והצהר. המיוחד בפתרון זה הוא השמירה על נאמנות להלכה מחד, ומאידיך כבוד הציבור ושיתוף המתפללים בשיקולים ההלכתיים המולידים את הנוהל.

הדברים הבאים, אשר הופצו בעלון "הדס שיטה" (גליון 3),¹ הוצעו בפני חברי הקהילה בימי ספירת העומר אשתקד. הרשימה לא נכתבה בתור תשובה לשאלה, ואף לא נוסחה בתור פסק הלכה מחייב. לפני חברי וחברות הקהילה הוצעו הדברים בתור הרצאת מסכת הלכתית שנועדה ליצור בסיס לדיון הלכתי מעמיק בקהילה. מטרתי היתה שחברי וחברות הקהילה ירגישו שותפות בקביעת הנוהל, ובכך ליצור תחושה של שייכות ואחריות. בחרתי לפרסם את מאמר המוגש להלן מפאת עניינו לציבור שוחר תורה ומפאת שיחות הנסיבות המתוארות.

הצגת הבעיה

מידי שנה בבואנו לספור את העומר, קהילתנו הקדושה, כקהילות רבות, עומדת בפני בעיה. לעתים התפילה מסתיימת לפני צאת הכוכבים, ועולה השאלה האם ניתן לספור את העומר לפני צאת הכוכבים, או שמא יש לחכות עד שתחשך כדי לספור? לשון אחרת: מה הדין של ספירת העומר בבין השמשות? שאלה זאת עולה בשלוש נסיבות:

- תפילת ערבית המסתיימת לפני צאת הכוכבים— כגון: מקומות שמתפללים ערבית מוקדם.

¹ הרשימה הוקדשה לצעירי המתפללים שעלו לכתה א'. תפילתי שנוכה לחנך את הדור הצעיר על ברכי המסורת ויהי חשקם בתורה ובמצוות. אני אסיר תודה לידיד-נפשי, אמיר גוטל אשר קרא את הגליון בעיון רב והציע הערות והארות מועילות.

- לצורכי חינוך—במשפחות בהן מחנכים את הילדים לספור את העומר, אך שוכבים לישון לפני צאת הכוכבים;
- ספירה לפני צאת הכוכבים בדיעבד—כאשר סופרים את העומר, ורק לאחר מכן שמים לב כי טרם הגיעה שעת צאת הכוכבים.

הדיון בסוגיה זו מתחלק לשני סעיפים:

1. ספירת העומר לאחר פלג המנחה² ולפני השקיעה;
2. ספירת העומר בבין השמשות, דהיינו לאחר השקיעה ולפני צאת הכוכבים.

במאמר זה ננסה להציע בפני הקוראים את עיקרי ההלכות אשר נאמרו לגבי ספירת העומר לפני צאת הכוכבים. נעסוק בסעיף השני בלבד—ספירת העומר בבין השמשות—שהרי לא ניתן לשאת ולתן בספירת העומר לפני השקיעה, אם אין כל אפשרות של ספירת העומר לפני צאת הכוכבים. זאת ועוד: בקהילתנו, ספירת העומר בבין השמשות שכיחה יותר, ועל כן ראוי שנתייחס אל התדיר לפני הנדיר.

ספירת העומר – זכר למקדש

הגמרא³ מצטטת את דברי אביי כי מצוות ספירת העומר כוללת חובה למנות את הימים ואת השבועות. הגמרא מביאה עדות אודות קבוצת חכמים—רבנן דבי רב אשי—שאכן מנו ימים ומנו שבועות. הפסקה מסתיימת בהבאת מסורת של אמימר אשר מנה רק ימים ולא מנה שבועות. הגמרא מביאה נימוק למנהגו של אמימר שאמר "זכר למקדש הוא". כוונת הנימוק "זכר למקדש" היא כי במציאות ללא בית המקדש שאין מקריבים את העומר, הרי אין למצוות ספירת העומר תוקף של דין מן התורה. היום, אם כן, לספירת העומר יש ערך סמלי, המזכירה לנו כיצד נהגו בזמן שבת המקדש היה קיים. משום כך די לספור ימים ללא שבועות.

גישתו של אמימר התקבלה למחצה. מצד אחד, נפסק כי סופרים גם ימים וגם שבועות בהתאם למסורת אביי ודבי רב אשי. מצד שני, רוב חכמינו קיבלו את הקביעה כי ספירת העומר היום היא זכר למקדש. משמעות קביעה זו היא שאין למצוות ספירת העומר תוקף של דין תורה, אלא החיוב לספור את העומר הוא מדברי סופרים.⁴

"בין השמשות"—ספק יום ספק לילה

קצרה היריעה מלהתייחס לעומק הסוגיה הסבוכה של הגדרת "בין השמשות".⁵ לצרכי הדיון כאן, די אם נזכיר כי בין השמשות הוא פרק הזמן ש"ספק חשיכה ספק אינו חשיכה",⁶ והוא הזמן

² פלג המנחה הוא שעה זמנית ורבע מסוף היום ההלכתי, ואין כאן המקום להאריך בהגדרה מדויקת של זמן זה.

³ בבלי מנחות ס, א.

⁴ ר"ן, פסחים, כח, א באלפס: "... ורוב המפרשים מסכימים דספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא קרבן אינה אלא מדרבנן בעלמא זכר למקדש, כדאמר אמימר התם זכר למקדש בעלמא הוא. ובהגדה גם כן אמרו—בשעה שאמר להם משה תעבדון את הא-להים על החר הזה, אמרו לו ישראל: משה רבינו, אימתי עבודה זו? אמר להם: לסוף חמשים יום. והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו מכאן קבעו חכמים לספירת העומר כלומר בזמן הזה שאין אנו מביאים קרבן ולא עומר אלא מחשבינו יום לשמחת התורה כמו שמנו ישראל באותו זמן וזה ודאי דרך מדרש הוא דעיקרא דמילתא זכר למקדש כדאמר אמימר. אבל מ'מ כל זה מוכיח שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן."

⁵ הרוצים להשכיל בסוגיה נכבדת זו יטיבו לעיין בספרו של ר' חיים פ' בניש, הזמנים להלכה, בני-ברק, תשנ"ו, עמ' שכה-תעו; תקמה-תקנה. ובעניין הגדון כאן—ספירת העומר בבין השמשות, עיינו: עמ' תקמה-תקמט; תקסט-תקעא.

⁶ משנה, שבת, פרק ב, משנה ז; בבלי מנחות לו, ב.

שבין ודאי יום לבין ודאי לילה.

קיימת מחלוקת גדולה אודות תחילת בין השמשות וסופו. בארץ ישראל, המנהג המקובל הוא כי בין השמשות מתחיל משקיעת שפתה העליונה של החמה ונמשך עד צאת ג' כוכבים בינוניים. במציאות, פרק הזמן הזה משתנה מקו-רוחב אחד לקו-רוחב אחר. בארץ ישראל בין השמשות, לפי המנהג המקובל, נמשך פחות מעשרים דקות.

מבחינה הלכתית פרק הזמן של בין השמשות מוגדר בתור ספק יום וספק לילה.

זכר למקדש בבין השמשות—מהי הנפקות ההלכתית של הגדרות אלו?

צירוף שני המרכיבים הנזכרים: סיווג מצוות ספירת העומר בתור זכר למקדש, והגדרת בין השמשות בתור ספק יום ספק לילה—הביא חלק מרבתינו הראשונים להציע נפקא מינה הלכתית אודות עיתוי הספירה. לדידם, הסופר בבין השמשות יצא ידי חובתו ואינו צריך לספור שוב. מקור השיטה הזאת היא מתקופת בעלי התוספות באשכנז, והיא מובאת על ידי ראשונים רבים.⁷

לצד דעה זו הסוברה כי יש אפשרות לספור בבין השמשות, קיימת אפילו סיבה להעדיף את הספירה בבין השמשות. בתורה נאמר שְׁבַע שָׁבָתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה (ויקרא כג, טו), וכדי להבטיח שעד זמן הבאת העומר יהיו שבעה שבועות תמימים, הרי יש להקדים את הספירה לפני רדת החשיכה, דהיינו יש לספור בבין השמשות.⁸ הצעה זו לא התקבלה והיא נדחית להלכה.⁹ יש לציין כי רק העדיפות לספירה בבין השמשות נדחית, ולא עצם האפשרות של ספירה בפרק זמן זה.¹⁰

”כמה ימי הספירה הלילה?”

מהאפשרות לספור בבין השמשות עולה נפקא מינה הלכתית מעניינת. מי שנשאל בבין השמשות “כמה ימי הספירה הלילה?” עליו להשיב “אתמול היה כך וכך”, שהרי אם יאמר “היום כך וכך” הרי הוא יצא ידי חובתו ולא יוכל לחזור ולספור בברכה.¹¹

האם ספירת העומר בבין השמשות מקובלת על כולם?

ספירת העומר בבין השמשות לא התקבלה על ידי כל הראשונים. ראשית, יש לציין כי מי שקיבל את ההנחה שספירת העומר היום הינה מדאורייתא, לא ראה כאן שני מרכיבים להקל—דין דרבנן וספק לילה.¹²

⁷ תוספות, מנחות טו, א ד"ה זכר למקדש הוא; פסקי תוספות, מנחות, אות קצב; ר' שמשון ב"ר צדוק, תשב"ץ קטן, סימן שצד; רא"ש, פסחים, פרק עשירי, סימן מ; רבינו ירוחם, תולדות אדם וחווה, נתיב ה, חלק ד; טור, אורח חיים, סימן תפט; ר' דוד אבודרהם, ספר אבודרהם, תפלות הפסח; ר' אהרן הכהן מנרבונה, ארחות חיים, הלכות ספירת העומר, אות ה; ספר כלבו, סימן נה; ר' יצחק מקורביל, ספר מצוות קטן, מצוה קמה—בשם הר"ש משאנץ; ועוד.

⁸ רא"ש; רבינו ירוחם—לעיל הערה 47.

⁹ תוספות, לעיל הערה 47. ועיין, ר"ן, לעיל הערה 44: “ואי משום תמימות אין להחמיר בתמימות בזמן הזה שהוא מדרבנן שפי מספירה דאורייתא אלא כל שסופר בלילה תמימות קרינן ביה.”

¹⁰ לא כך הבינו חלק מן האחרונים—ר' יוסף קארו, בית יוסף, אורח חיים, סימן תפט; ר' יואל סירקיס, בית חדש, אורח חיים, סימן תפט. אולם מריבוי ההבאות של האפשרות של ספירה בבין השמשות ללא העדיפות לספירה בפרק זמן זה, ברור כי האפשרות התקבלה למרות שהעדיפות נדחית.

¹¹ כך נוקטים הפוסקים, עיניו לדוגמא: ר' שניאור זלמן מליאדי, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תפט, סעיפים יד-טו.

¹² בין הראשונים הסוברים כי ספירת העומר היום היא דאורייתא, ראו: מרדכי, מגילה סימן תתג; תשובות מהר"ם מרטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמ"ה, ועוד. כך לכאורה גם דעת הרמב"ם—עיניו: ר"ן, פסחים כח, א באלפס; ר'

שנית, גם בין הסוברים כי ספירת העומר היום היא דרבנן, היו מחכמי ספרד אשר שללו את האפשרות של ספירה בבין השמשות, כפי שנראה עתה.

הרשב"א¹³ נשאל על צבור אשר ביום מעונן חשב כי היום כבר פנה, ומשום כך התפלל תפילת ערבית וספר את העומה. העננים התפזרו והצבור גילה כי עוד היום גדול. האם עליהם לשוב ולספור את העומר? הרשב"א השיב כי עליהם לחזור ולספור, שהרי ספירתם הראשונה היתה בטעות "דהיכי לימא היום עשרה ימים לעומר" ואינן אלא תשעה! כי אותו יום תשיעי הוא ולא עשירי עד צאת הכוכבים. מדברי הרשב"א משמע כי אין לספור עד צאת הכוכבים.

הרשב"א סיים את תשובתו בהוספה: "והמדקדים אינן סופרים בימי הספירה עד צאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות." מילים אלו יוצרות אי-בהירות בשיטת הרשב"א. לדעתו, אם ספר בבין השמשות—האם עליו לחזור "כי אותו יום תשיעי הוא ולא עשירי עד צאת הכוכבים", או שמא רק "המדקדים אינן סופרים בימי הספירה עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות" אך בדיעבד הסופר בבין השמשות יצא? אין פתרון לשאלה זו. מכל מקום ברור כי לדעת הרשב"א, ספירה בבין השמשות אינה ראויה.

בצורה ברורה יותר חולק הר"ן¹⁴ על האפשרות של ספירת העומר בבין השמשות. הר"ן כותב כי למרות שחובת הספירה היום היא מדרבנן, אין זה ראוי להכניס את עצמנו לספק לכתחילה על ידי ספירה בבין השמשות.

כיצד נפסקה ההלכה?

הפוסקים נוקטים כי לכתחילה אין לספור בבין השמשות, וראוי להמתין עד צאת הכוכבים.¹⁵ בכך דחו הפוסקים את הטענה שיש עדיפות לספירה בבין השמשות.¹⁶ השולחן ערוך¹⁷ מעתיק את תשובת הרשב"א בשינוי לשון. במקום לנקוט כי היום ממשיך "עד צאת הכוכבים", כתב המחבר כי "חוזרים לספור כשתחשך", ורק המדקדים מחכים עד צאת הכוכבים. משינוי קל זה, הסיק המשנה ברורה¹⁸ "דמן הדין היה אפשר להקל לספור משתחשך אף קודם צאת הכוכבים... אלא דמכל מקום אינו נכון להכניס עצמו לספק לכתחילה", ועל כן המדקדים ממתנינים עד צאת הכוכבים שהיא ודאי לילה. מכאן שהסופר בבין השמשות יצא ידי

יוסף קארו, בית יוסף, אורח חיים, סימן תפ"ט. וכך כתבו האחרונים: ר' יעקב עמדין, מור וקציעה, סימן תפ"ט; הנ"ל, סידור שערי שמים; ר' יוסף דב הלוי סולוביצ'יק, שו"ת בית הלוי, חלק א, סימן לט; ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, אור שמח, הלכות תמידין ומוספין ז, כב, ועיינו דברי הגר"ח בחידושי הגר"ז למנחות. ויש להוסיף כי כך משמע מהנוסח של לשם ייחוד וכו' הנאמר בקהילות רבות לפני ספירה העומה. אולם, עיינו דברי האדמו"ר מקלויזנבורג-צאנז, ר' יקותיאל יהודה האלברשטאם, שפע חיים—מכתבי תורה, כרך ב, נתניה, תשמ"ח, סימן קלה. שם העיד על עצמו שהוא שינה את הנוסח ובמקום "לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה", אמר "לקיים מצות ספירת העומר וכתוב בתורה" מאחר שרוב הפוסקים נוקטים שספירת העומר בזמן הזה היא מדרבנן. להשלמת התמונה יש לעיין בשיטתו האמצעית של רבינו ירוחם, לעיל הערה 47.

¹³ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן קנד.

¹⁴ ר"ן, לעיל הערה 44.

¹⁵ ר' מרדכי יפה, לבוש, הלכות פסח, סימן תפט, סעיף ב; ואחרים.

¹⁶ לעיל הערה 48 וסקסט הסמוך לה.

¹⁷ ר' יוסף קארו, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תפט, סעיף ב.

¹⁸ ר' ישראל הכהן מראדין, משנה ברורה, על אתר, סקי"ד ושער הציון, על אתר, סקי"ח.

חובתו, למרות שלכתחילה ראוי לספור לאחר צאת הכוכבים.^{19, 20} יש הסוברים כי למרות שהסופר בבין השמשות יצא, ראוי שיחזור ויספור ללא ברכה לאחר צאת הכוכבים, מפאת החשש שמא ספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא.²¹ לפי זה, ראוי לעשות סימן כדי שהסופר בבין השמשות לא ישכח לספור שוב ללא ברכה לאחר צאת הכוכבים.²²

כיצד נוהגים?

בספרו בית יוסף²³, מציין המחבר כי "מנהג העולם" הוא לספור לאחר צאת הכוכבים, כפי שנהגו המדקדקים בתקופתו של הרשב"א.

לאור מסקנה זו, היו חכמים אשר הציעו דרך לוודא כי הקהל יספור לאחר צאת הכוכבים: "ומה טוב ומה נעים המנהג שנוהגים בכמה קהילות מישראל שבימי הספירה בין מנחה לערבית הקהל יושבים, ותלמיד חכם שבקהל עומד ודורש להם בדברי אגדה ומוסר השכל עד שיגיע זמן הספירה, והוא בכלל מצוה גוררת מצוה."²⁴

למרות הפסק הברור המצדד בספירה לאחר צאת הכוכבים ודברי ר' יוסף קארו כי נהגו כן, קיימות עדויות בספרי מנהגים מקהילות באשכנז כי אכן נהגו לספור בבין השמשות.²⁵

¹⁹ ר' אברהם אבלי גומבינר, מגן אברהם, על אתר, סק"ו; משנה ברורה, על אתר, סקט"ו. ואולי אף הר"ן (לעיל הערה 44) היה מסכים למסקנה זו, שהרי הוא כתב "ואין זה נכון שיכניס עצמו בספק לכת" חלה" ומדויק לשונו ניתן להסיק כי הספירה בבין השמשות לכתחילה אינה ראויה, אך בדיעבד מי שספר בפרק זמן זה יצא ידי חובתו.

²⁰ שאלה הנושקת לנדון הנ"ל היא באדם ששכח לספור בלילה שכיודע עליו לספור ללא ברכה ביום שלמחרת, ובכך יכול להמשיך בלילה הבא לספור בברכה. אם לא זכר במשך היום להשלים ולספור ללא ברכה, והגיע בין השמשות— האם הוא רשאי לספור בבין השמשות ללא ברכה ולאחר צאת הכוכבים להמשיך לספור בברכה? בבסיס השאלה עומדת ההנחה כי בין השמשות הוא ספק יום (כפי שהוא ספק לילה). היות ומצב דברים זה אינו שכיח לא נאריך כאן. למתעניינים בשאלה נציין את המקורות הבאים: ר' חיים יוסף דוד אולאי (החיד"א), ברכי יוסף, סימן תפט, סעיף יז (הובאו דבריו אצל ר' חיים מרגליות, שערי תשובה, סימן תפט, סק"כ); ר' אברהם דוד ורמן מבוטשאטש, אשל אברהם, סימן תפט—שהסתפקו בכך. ר' יוסף באב"ד, מנחת חינוך, מצווה שו, אות ח—אשר תלה את השאלה במחלוקת האם ספירת העומר בזמן הזה היא דאורייתא או דרבנן (לעיל הערות 44, 47 ו-52). והשוו: בית דוד, סימן רסח; שו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן קנה—שכתבו שימשיך ללא ברכה. ואילו: ר' יוסף שאול נתנון, שו"ת שואל ומשיב, מהדורה ד', חלק ג, סימן קכז; ר' שלמה מסקאהל, שו"ת בית שלמה, אורח חיים, סימן קב—כתבו שניתן להמשיך לספור בברכה. ר' עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומה, חלק ד, אורח חיים, סימן מג; ילקוט יוסף, להלן הערה 64, סעיף כ—מסכים כי ניתן להמשיך לספור בברכה, אלא שהוא מוסיף "ונכון שבכגון זה יזהר שלא יספור יותר ספירת העומר אלא אחר צאת הכוכבים" וזאת כדי שלא יהיה מצב של תרתי דסתרי.

²¹ ר' אליה שפירא מטיקטין, אליה רבה, על הלבוש, סימן תפט, סק"י; ר' יוסף תאומים, פרי מגדים, משבצות זהב, אורח חיים, סימן תפט, סק"ה; ר' שניאור זלמן מליאדי, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תפט, סעיפים יב-יג; ר' שלום מקוידניוב, משמרת שלום, סימן לו, אות ו. יש להעיר שלפי כמה מגדולי האחרונים, כשהמחבר פוסק בסימן תפ"ט סעיף ג—"המתפלל עם הציבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה ואם יזכור בלילה יספור בלא ברכה." כוונתו לציבור הסופר בזמן בין השמשות, ולא בזמן פלג המנחה כדעת רוב האחרונים. לפי הבנה זו, הציע המשנה ברורה שם: "דהוא ימנה עמהם פן ישכח אחר כך, יחשוב בדעתו אם אזכור אחר כך בלילה למנות, אין אני רוצה לצאת בספירה זו...ועל כן שניגיע הזמן אחר כך יברך ויספור."

²² ר' חיים יוסף דוד אולאי, מורה באצבע, סימן ז, אות ריז.

²³ ר' יוסף קארו, בית יוסף, אורח חיים, סימן תפט.

²⁴ ר' יצחק יוסף, ילקוט יוסף—פסקי הר"ר עובדיה יוסף, ירושלים, תשמ"ח, הלכות ספירת העומר, סעיף יד. וכך גם הציע האדמו"ר מקלויזנבורג, לעיל הערה 52.

²⁵ ספר המנהגים לרבינו אברהם קלויזנר, מהדורת ירושלים, תשל"ח, סימן קכא, אות ג; ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, מהדורת ירושלים, תשל"ט, עמ' סא.

גם מספרי הלכה מארצות אשכנז עולה כי נהגו לספור בבין השמשות. כך מעיד המהרש"ל²⁶ כי "בספק חשיכה רגילין לספור", למרות שככל הנראה הוא עצמו לא נהג כך.²⁷ כך גם מעיד הב"ח: "אבל מנהג העולם עכשיו לברך בספק חשכה".²⁸ וכן ר' שניאור זלמן מליאדי: "ומ"מ המנהג ההמון עכשיו ... לספור בביה"ש".²⁹

היו מחכמי אשכנז אשר נהגו לספור לפני צאת הכוכבים בערב שבת בלבד כאשר הכניסו את השבת מבעוד יום, וזאת כדי להכניס את השבת מוקדם מפאת המצווה של תוספת שבת.³⁰ אמנם היו חכמים אשר קראו תגר על מנהג זה.³¹

ככל הנראה, מנהגים אלו נוצרו בגלל המציאות בקהילות אלו—אם מפני השעה המאוחרת של צאת הכוכבים ואם מפני הנהג של חברי הקהילה להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים ולאחר מכן לסור לביתם. תהא הסיבה אשר תהא, רואים אנו כיצד המנהג בקהילות אלו לספור בבין השמשות הכריע את ההלכה הפסוקה אשר דגלה בספירה רק לאחר צאת הכוכבים. אם כן, לעיתים המציאות הכתיבה, ואולי ממשיכה להכתיב, את ספירת העומר בבין השמשות.

כיצד ראוי לנו לנהוג?

בקהילתנו, ישנם שיקולים הנוטים בעד הספירה בבין השמשות בנסיבות מסוימות. מבחינה ראשונית מנהגי הקהילה מבוססים על מנהג אשכנז, ובשל כך קיימת אפשרות לנהוג כפי שנהגו בקהילות אשכנזיות אחרות ולספור לפני צאת הכוכבים. אמנם "מנהג ההמון" לכשעצמו אינו נימוק מכריע לסטות מן ההלכה הפסוקה. אולם, דומני כי יש גם שיקולים מהותיים המעוגנים בערכי מסורת ישראל והמדברים בעד הספירה בבין השמשות, והם שניים:

1. "ואין שכחה לפני כסא כבודך"

לא פעם קורה כי כאשר מסיימים את התפילה לפני צאת הכוכבים, מכריזים בבית הכנסת כי על כל אחד ואחד לספור בביתו. אולם, השכחה מצויה בין אנשים בשר ודם, ואין פלא שהחובה של ספירת העומר חומקת מזיכרונו כתינוק הבורח מבית-הספר. וכבר היו דברים מעולם בקהילתנו הקדושה כי חברים יראי שמים שכחו לספור לאחר שחזרו הביתה. הספירה בבין השמשות, על

²⁶ ר' שלמה לוריא, שו"ת מהרש"ל, סימן יג.
²⁷ ר' משה מפרעמסלא, מטה משה, חלק חמישי, סימן תרסד—המחבר, שהיה תלמידו של המהרש"ל, כותב: "ואדוני מורי מהר"ש ז"ל לא היה אוכל עד צאת הכוכבים כי אמר פן ישכח הספירה בטרדת הסעודה, וקודם צאת הכוכבים לא היה רוצה לספור".

²⁸ ר' יואל סירקיס, בית חדש, אורח חיים סימן תפט.

²⁹ ר' שניאור זלמן מליאדי, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תפט, סעיף יב.

³⁰ ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, לעיל הערה 65; ר' יוסף ב"ר משה, לקט יושר, חלק א, עמ' 97—ככל הנראה כך נהגו בניאושט, ואולי אפילו הקדימו לפני בין השמשות, ואכמ"ל: ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, ערוך השולחן, אורח חיים, סימן תפט, סעיף ז: "ואין אנו סומכין לספור בין השמשות רק בקבלת שבת משום דמצוה וחובה לקבל שבת בעוד יום". כך גם עולה מדברי ר' שלום מקוידנוב, לעיל הערה 61.

³¹ ר' יוסף תאומים, פרי מגדים, משבצת זהב, סק"ה: "ובערב שבת בציבור המאחרין יותר טוב, ולא כאותן המקדימים ואומרים כבר לילה, ורגע מוקדם אומרים יום גדול לקבל שבת, וקורא אני שְׁמִים חֶשֶׁף לְאוֹר (ישעיה ה, כ), ואותו האור במעט רגע לחשך, על כן ראוי לנמנע זה, וישראל קדושים שומעים ומקבלים תוכחה ומוסר, על כן לקבלת שבת מקדימין ולספירה מאחרין".

ועיינו הערתו של ר' יעקב מולין בתשובה (תשובות מהרי"ל החדשות, יורה דעה, סוף סימן צה)—לדידו חרף הדין של תוספת שבת, אין להוספה דין של לילה לעניין ספירת העומר ומצוות התלויות בלילה האחרות. בכיוון דומה, המהרש"ל (לעיל הערה 66) לא ראה את תוספת שבת בתור סיבה להקדים את הספירה, אך כאמור לעיל הוא הכיר במנהג לספור בבין השמשות.

אף שהיא לא מקובלת על כל חכמינו, מציבה תריס בפני השכחה.³²

2. צעירי המתפללים

אנו, כהורים, חפצים לחנך את ילדינו במצוות ה', ובכללן מצוות ספירת העומר.³³ יש וילדינו הצעירים שוכבים לישון לפני צאת הכוכבים, וראוי להסתמך על האפשרות של ספירה בבין השמשות כדי לאפשר להם לספור בברכה מידי ערב.³⁴ מכתבי הראשונים הגיע לידנו תיאור מדהים על המנהג במגנצא המעיד על הרצון למסד את ספירת העומר של ילדים ולשלב בהי הקהילה:³⁵

והיה מנהג במגנצא שמש העיר היה מקבץ אליו בבית הכנסת כל הנערים אחר סיום התפלה, והיה מברך עמהם בקול רם—ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו על ספירת העומר שהיום יום אחד. והולך ומונה כן כל מנחה עד סוף השבוע, אמר—שהיום שבעה ימים שהם שבוע אחד; י"ד ימים שהן שני שבועות; כ"א שהן שלשה שבועות; כ"ח שהן ארבעה שבועות; ל"ה שהן חמשה שבועות; מ"ב שהן ששה שבועות; מ"ט שהן שבעה שבועות, ולמחרתו הוא ערב שבועות. וכל בעלי בתים חוזרין ומספרין אחר הסעודה בביתם. ובכל פעם אחר שספרו אומרים יהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.

אמנם יש גמישות בהלכות ספירת העומר לקטנים, אך ההתחשבות בצעירי המתפללים משפיעה לא רק על ספירתם, אלא אף על הספירה שלנו בשבתות ובחגים. האפשרות ההלכתית להקל עבור הקטן, יכולה להשפיע על המתרחש בבית הכנסת, שהרי איחור התפילה גורע מהזמן היקר והמיוחד הניתן לשבת בסעודת החג ובסעודת שבת עם ילדינו. ממבט זה, כל המאחר את התפילה מרוויח ספירת העומר לאחר צאת הכוכבים אך מנכה מהזמן שניתן לשבת בחיק המשפחה בהארה של קדושת החג וקדושת השבת.

כפי שראינו, המנהג אשר רווח בקהילות אשכנז היה להקדים את הספירה לפני צאת הכוכבים. העדויות על ספירה בבין השמשות מסייעות לנו ומאפשרות תמיכת יתדותינו במנהגי ישראל. יתירה מזו, ראינו כי היו קהילות אשר נהגו להקדים את הספירה דווקא בשבתות, ועובדה זו אף

³² ר' עובדיה יוסף, פוסק כי יש לספור לאחר צאת הכוכבים, ומוסיף: "ומכל מקום ציבור שסיימו תפילת ערבית מיד אחר השקיעה, שהוא עדיין זמן בין השמשות, ספק יום ספק לילה, ואינם ממתנים עד צאת הכוכבים, וקיים חשש שחלק מן הציבור יבוא לידי שכחה ויפסידו מצות הספירה, יכולים לספור בברכה" (ילקוט יוסף, לעיל הערה 64, סעיף יד). מכל מקום, הוא דוחה את האפשרות של ספירת העומר לפני בין השמשות, ואכמ"ל. עיינו: ר' עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ו, סימן לא; הנ"ל, שו"ת יחווה דעת, חלק א, סימן כג.

³³ ילקוט יוסף, לעיל הערה 64, סעיף ט: "מצוה לחנך את הקטנים לספור את העומר בכל יום, ויש לחנכם לספור עם ברכה כדת, ואפילו אם שכחו לספור יום אחד, יכולים להמשיך לספור בברכה, משום חינוך." ניתן להסיק כי יש על הקטן לספור מהדיונים בכתבי האחרונים על השאלה האם קטן שהגדיל באמצע העומר רשאי להמשיך לספור בברכה לאחר שגדל, ואכמ"ל.

³⁴ ר' גבריאל צינגער, נטעי גבריאל, הלכות פסח, חלק שלישי, פרק כה, אות י: "יש להקל לקטן לספור בבין השמשות, ובפרט שבימות הקיץ זמן צה"כ מאוחר".

האפשרות להקל עבור קטן מצויה בהלכה במקרים אחרים, עיינו לדוגמא: ר' אברהם אבלי גומבינר, מגן אברהם, אורח חיים, סימן רסט, סק"א שכאשר יש דעות להקל ראוי לאמץ קולות אלו עבור קטן.

³⁵ ר' יעקב מולין, ספר מהרי"ל—מנהגים, הלכות ספירת העומר, אות טו.

היא מסייעת ביד הרוצה לספור בבין השמשות בערב שבת. שיקול זה של צעירי המתפללים הוא בעל משקל רב עבורנו, שהרי מעת ייסודה של הקהילה ביכרנו את הדגש על פרחי קהילתנו בתקווה לשלבם ולהעצימם בכל הקשור למתרחש בבית הכנסת וקירבה למסורת ישראל.

מסקנות בקצירת ה"אומר"

- א. לכתחילה אין לספור את העומר לפני צאת הכוכבים.
- ב. אם בבין השמשות משהו שואל "כמה ימי הספירה הלילה?", יש להשיב "אתמול היה כך וכך" שהרי אם ינקוט במספר ייתכן שכבר יצא חובת אותו הלילה, ואינו יכול לברך שוב באותו הלילה.
- ג. במידה וקיים צורך יש מקום לפי מנהג אשכנז לספור את העומר בבין השמשות. לפי מנהג עדות המזרח, אין לנהוג כן.
- ד. טוב לקטן השוכב לישון לפני צאת הכוכבים לספור את העומר בבין השמשות.
- ה. בקהילתנו, המבוססת על אדני מנהג אשכנז ואשר מעניקה משקל רב להתחשבות בצעירי המתפללים, ניתן לספור את העומר בבין השמשות במיוחד בשבתות ובחגים.
- ו. היה ומשהו ספר בבין השמשות, ראוי לחזור ולספור ללא ברכה לאחר צאת הכוכבים. מומלץ לעשות סימן כדי שלא ישכח לספור שוב.
- ז. מי שספר בבין השמשות ולא חזר לספור לאחר צאת הכוכבים, רשאי להמשיך לספור את העומר בברכה.
- ח. ראוי להבהיר כי כל האמור לעיל אינו תקף לעניינים אחרים, לרבות: זמן התפילה בליל שבועות, תפילת ערבית מוקדמת, קריאת שמע בזמנה, הפסק טהרה, וכו'. כמו כן, אין באמור לעיל קביעה לגבי ספירת העומר לפני בין השמשות.